

Öösorri isaslinnu tiibadel ja sabanurkadel on lennus näha tunnuslikud valged laigud

Aasta lind: kummituslik öösorr

Tänavuse aasta lind on öösorr, kes on pälvinud inimese tähelepanu öise eluviisi ja laulujoru tõttu. Rahvasuus on teda kutsutud mitut moodi, isegi arvatud, et öösorr on saatanast.

Triin Leetmaa, Renno Nellis, Aarne Tuule

Esmakordne tutvus öösoriga võib olla pisut hirmutav: juba Aristoteles (384–322 eKr) teadis, et öösorr on saatanlik lind, kes käib pimeduse varjus kitsede udarast piima imemas, misjärel võis loomadel piimaand kinni jääda või suisa nägemine kaduda.

Sellest rahvajutust on pärit öösorri ladinakeelne perekonnanimetus *Caprimulgus: caper* 'kits' ja *mulgeo* 'lüksma'. Ent kitselüksjaks kutsutakse öösorri ka mitmes teises indoeuroopa keeles, mh saksa (*Ziegenmelker*) ja vene keeles (*козодо́й*). Hiina, hindi ja arabia keelealal kitselüksja legendi

Öösorri arvukuseks maailmas on hinnatud 1,5–3 miljonit paari, sellest Euroopas 0,6–1,1 miljonit paari.

ei tunta ning ka eestlased pole seda nimetust öösorri kohta kasutanud.

Siiski on Eestiski antud öösorrile hulk rahvapäraseid nimetusi: ketrjalind, laiskkull, metsavanamoor, öösoru jpt. Võiks koguni arvata, et pruukides öösorri nime, kardeti tonti välja kutsuda. Ida-Eestis usuti, et kui voki-le nõõrid peale jäetakse, tuleb öösorr öösel voki ketrama: „Ühekorra ärkan

üles – vokk vuriseb ja kedratasse. Kargan üles, ei kedagi. Eks sie õli sie üöema või üöämm“ (Torma) [6].

Kaitsealune lind, kelle arvukus kahaneb. Öösorr (*Caprimulgus europaeus*) kuulub öösorriliste seltsi öösorlaste sugukonda ja öösorride perekonda. Eestis on ta selle perekonna ainus liik. Tema lähisugulastest võib Euroopas Pürenee poolsaarel kohata punakael-öösorri (*C. ruficollis*). Meie öösorri pesitsusalad ulatuvad Portugalist Mongooliani ja Soome keskosast Põhja-Aafrikani. Ta talvitub Sahara-taguses Aafrikas.

Öösorri arvukuseks maailmas on hinnatud 1,5–3 miljonit paari, sellest Euroopas 0,6–1,1 miljonit paari. Kuigi Euroopa populatsioon on olnud stabiilne, on öösorri arvukus maailmas hakanud kahanema [1].

Eestis on öösorr arvatud kaitsetavate liikide III kategooriasse kui

väheneva arvukusega liik. 2013. aastal oli tema arvukus hinnanguliselt 10 000 – 20 000 paari, hiljuti korregeeritud andmete järgi 5000 – 10 000 pesitsuspaari (EOÜ arvukuste töөрühma andmed).

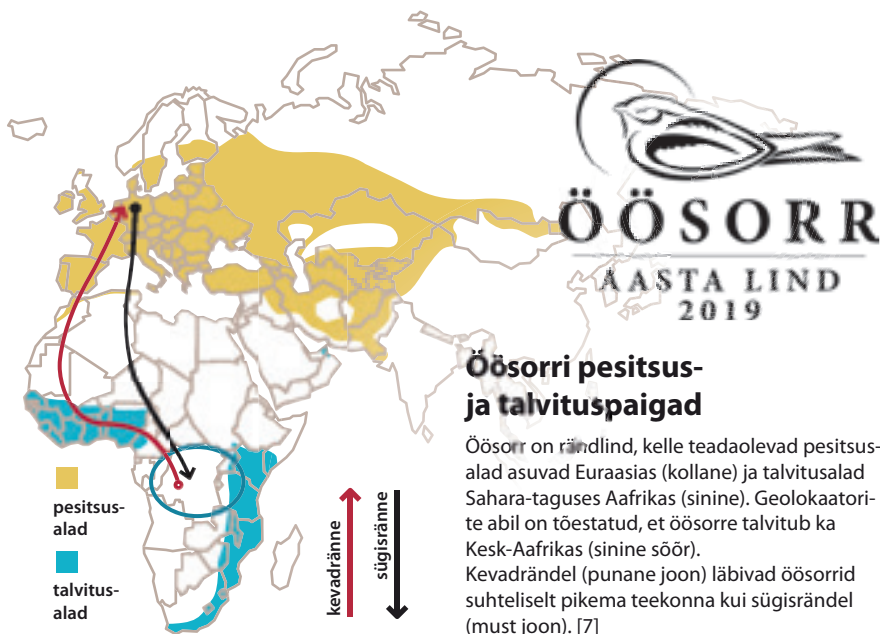
Täpsem rändeteede on selgunud alles hiljaaegu. Teave öösorri rändeteede ja talvitusaalade kohta oli kuni viimase kümnendini võrdlemisi pealiskaudne, sest rõngastatud isendite leide Aafrikast on olnud vähe. Muutuse töid pisikesed, vaid mõnegrammised geolokaatorid ja GPSi-loggerid, mille abil saab linnu liikumist jälgida pikema ajavahemiku vältel.

Telemeetriauringute põhjal on tehtud kindlaks, et peale seni teadaolevate talvitusaalade, mis ulatuvad Aafrika idarannikul Keeniast Lõuna-Aafrika vabariigini ja Lääne-Aafrikas Senegalist Kamerunini, leidub kolmas talvitusala: Kesk-Aafrikas Kongo demokraatlikus vabariigis. Ühtlasi on selgunud, et öösorride liikumisteede kevad- ja sügisrändel on veidi erinev: kevadel läbitakse pikem vahemaa kui sügisel (vt # J1). Oletatavasti seisneb sellise päripäeva kulgeva ringrände põhjus selles, et troopilises Aafrikas puhuvad valdavalt idatuuled [7].

Eestis võib öösorre kohata mai algusest septembri lõpuni eelkõige okasmetsades, sooservadel ja suurtel lageraielankidel. Lageraiealad sobivad öösorride pesapaigaks siiski vaid mõne aasta, sest noorendikes ta ei pesitse. Toitumas käib öösorr ka avamaastikel.

Ida-Inglismaa majandusmetsades tehtud uuringute järgi on öösorri kodupiirkonna suurus emaslindudel keskmiselt 150 ha ja territoriaalsetel isastel 75 ha, millest 10 ha suurust ala võib pidada tuumalaks. Öised toitumisretked viivad öösorre keskmiselt 750 meetri ja maksimaalselt 2,6 km kaugusele pesast [9].

Öösorri peamine toiduobjekt pesitsusaladel on liblikalised, kes hõlmavad täiskasvanud lindudel kuni 85%, poegadel isegi kuni 93% menüüst. Toitutakse eri mõõtu putukatest: isendid võivad olla alla 10 mm

Öösorri pesitsus- ja talvituspaigad

Öösorr on rändlind, kelle teadaolevad pesitsusalad asuvad Euraasias (kollane) ja talvitusaalad Sahara-taguses Aafrikas (sinine). Geolokaatorite abil on tõestatud, et öösorre talvitub ka Kesk-Aafrikas (sinine sõõr). Kevadrändel (punane joon) läbivad öösorrid suhteliselt pikema teekonna kui sügisrändel (must joon). [7]

Öösorri tüüpiline elupaik on sooserva okasmetsad

Öösorri silmad asuvad pea külgedel, mis võimaldab tal näha ka seljataha

Öösorride rōngastamisest Eestis

Eestis rōngastati esimene öösorr 1934. aastal. Enne Matsalu rōngastuskeskuse rajamist sai Eestis „TARTU“ või „MOSKWA“ kirjaga rōnga jalga kolmkümmend isendit. Peale nende rōngastati „MOSKWA“ rōngastega kuus lindu aastatel 1971–1974. Alates 1970. aastast on „ESTONIA MATSALU“ kirjaga rōnga saanud 69 pesapoega ja 233 lennuvõimelist öösorri (2017. aasta lõpu seisuga).

Taasleide on praeguseks teada kolm: 28. augustil 2010 Pulgojal rōngastatud öösorr püüti samas 2011. aastal ning 2. augustil 2016

Vaiblas rōngastatud isend püüti samas 2017. aastal. Eestis rōngastatud öösorri kaugeim taasleid on Kirde-Poolast, kus 25. septembril 1977 leiti surnuna sama aasta 11. augustil pesapojana Loobu külas Lääne-Virumaal rōngastatud lind.

Välismaal rōngastatud öösorride taasleide Eestis on üks: 9. augustil 2017 Uusimaal Soomes rōngastatud pesapoege leiti sama aasta 27. septembril hukkununa maanteelt Kuusalust Harjumaalt. (Olavi Vainu, keskkonnaagentuuri ja Matsalu rōngastuskeskuse suulised andmed)

kuni 20 mm suurused [10].

Seevastu talvitusajaladel koosneb öösorri toit 53% ulatuses mardikalistest ning vaid 16% hōlmavad ööliblikad, põhiosa on pimedas aktiivsed putukad [4].

Aasta linnul on mitu huvitavat kohastumust. Öösorri lend on hāletu, meenutab kaku lendu: kiiretele tiivalōkidele järgneb liuglemine ja jārsud manōōvrid. Teisiti polekski võimalik lennult putukaid tabada.

Peale lennuosavuse aitab öösorril pimeduses jahti pidada mitu muud kohastumust. Tema pea külgedel asetsevad suured silmad võimaldavad nāha ruumiliselt ja piltlikult õeldes ka selja taha. Öösorril on silma tagaosas võrkkesta all valgust peegeldav membraan: sellelt peegeldub valgus, mis on kord juba silma läbinud, kuid jāanud valgustundlikel retseptoritel neeldumata, tagasi võrkkestale. Seelābi paraneb mārgatavalt pimedas nāgemise vōime.

Kuigi nokk on öösorril pisike, on suu avatuna pāris suur: nōnda saab vāga edukalt putukaid pūūda. Seda võimaldab alalōua eriline ehitus, mistōttu vōib nokk avaneda nii ūles-alla kui ka kōrvale.

Kuigi nāgemisteravus on öösorril peaaegu niisama hea kui kakkudel, ei nāe ta oma noka ette, kuna silmad asetsevad pea külgedel. Saagi tabamisest annavad talle mārku tundlikud harjaselaadsed suled nokatūvikul. Neid erilisi vurrusid saab öösorr puhastada ja kohendada keskmise varba küljes oleva kammilaadse moodustisega. Sellega korrastab ta ka sulestikku.

Ennast kehtestatakse hāāle ja tiivaplaksudega. Pesitsusterritooriumi hōivamisest annab öösorri isaslind mārku kaugele kostva lauluga, mida on vōrreldud hobuse soristamise ja vokiketramisega. Lühikeste pausidega vōib laul kesta tunde: pāikeseloojangust aovalguseni.

Inimkōrvale kōlab öösorri laul enamasti ūsna ūhtlase joruna. Ent selles on siiski vōimalik eristada pikka ja lühikest osa: nende ampli-

Enamasti on öösorri pesakonnas kaks poega

Teel puhkavat öösorri ohustab hukkimine kokkupōrkel autoga

tuudid erinevad keskmiselt 2,9 korda. Oletatavasti annab laulu lühike osa öösorrile võimaluse sisse hingata [3].

Oma territooriumist annab öösorr teada ka teravate tiivaplaksudega, lüües lennul tiivaotsi kokku, ning kõlavate hüüetega: „krui-k“.

Sorinalaul ja tiivaplaksud ongi andnud meie esivanematele ajendi kutsuda seda lindu näiteks ööplaksutajaks, hobuseorelikks ja sorrlopiiks. Seevastu iseloomulikku hüüdu ei ole eestlased märganud või vähemalt pole seda öösoriga seostatud [6].

Meie öösorr on mitmes mõttes tagasihoidlik. Öösorri Aafrikas pesitsevad sugulased lipptiib-öösorr (*Caprimulgus longipennis*) ja linttiib-öösorr (*C. vexillarius*) saavad pesitusajal uhkustada kuni kaks korda oma kehapiikkusest suuremate ehisulgedega. Meie öösorr on välimuiselt märksa tagasihoidlikum: ta on rästa suurune, ülalpool on tumepruun, musta- ja halliviiruline ning alalpool kollakaspruun, musta viirutusega; nokk on pisike ja jalad lühikesed. Üksnes isaslinnu sulestikku ehivad valged „helkurid“ tiibadel ja sabanurkades.

Ent tagasihoidlikkus tuleb öösorrile kasuks, sest vastupidi öisele aktiivsusele lesib ta päevasel ajal peaaegu liikumatult mõnel oksal või maapinnal ning lendu läheb alles matkaja või röövloomana nina alt.

Ka pesaehitusele ei kuluta öösorr üleliia energiat. Oma kaks valget, hallide ja pruunide laikudega muna muneb ta juuni algul otse maapinnale, teinekord suisa metsarajale. Räägitakse, et öösorrid kannavad oma mune või poegi ohutumasse kohta, ometi ei ole sellise käitumise kohta ümberlülkkamatuid tõendeid.

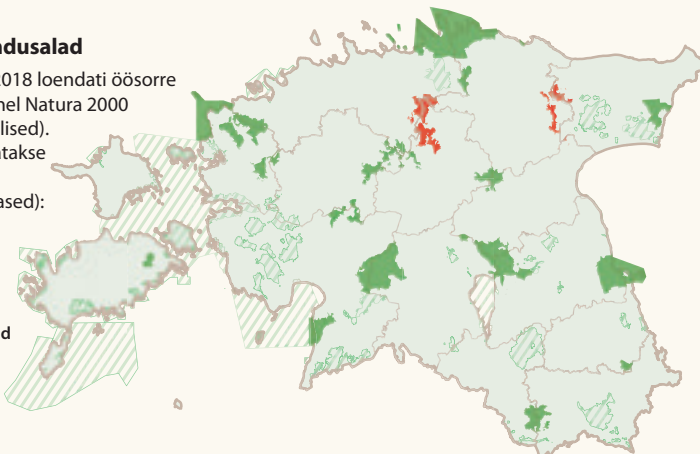
Öösorri haudeperiood vältab 17–21 päeva; pesal istub peamiselt emaslind. Isaslind võtab selle kohustuse üle vaid hommiku- või õhtuhämaruses, et emaslind saaks toitumas käia.

Pojad iseseisvuvad umbes kuu vanuselt. Juba enne seda võib emaslind jätta pesakonna kaasa hooleks ja asuda uut kurna munema, kusjuures

Öösorri loendusala

Aastail 2012–2018 loendati öösorri kuueteistkümmel Natura 2000 linnualal (rohelised). Tänavu loendatakse öösorri kolmel linnualal (punased): Sirtsis, Tudusoo ja Kõrvemaal.

Natura alad

Öösorri loendused Natura 2000 linnualadel

Natura 2000 on üle-euroopaline kaitstavate alade võrgustik, mis hõlmab loodus- ja linnualasid. Euroopa Liidu loodusdirektiivi (92/43/EMÜ) alusel loodud võrgustiku siht on tagada haruldaste või ohustatud loomade ja taimede ning nende elupaikade ja kasvukohtade kaitse.

Eesti Natura 2000 alade võrgustikus on 66 linnuala ja 542 loodusala kogupindalaga 14 863 km². Üheteistkümmel linnualal (pindala kokku 2841 km²) on üks sihtliik öösorr: me peame tagama, et tema elupaigad neil aladel säiliksid. Liiki loendatakse siiski ka teistel linnualadel, sest oleme riiklikult seadnud sihi seda liiki kaitsta mitmekümnel alal.

Eesti ornitoloogiaühing hakkas süstemaatilisi linnustikuinventuuride Natura 2000 linnualadel tegema 2012. aastal; eelmise aasta seisuga oli standardiseeritud metoodika alusel öösorre loendatud kuueteistkümmel linnualal. Tänavu loendatakse öösorre Sirtsis, Tudusoo ja Kõrvemaal linnualal. Linnualade inventuure toetab keskkonnainvesteeringute keskus.

Senistel seirealadel (linnualadel) on öösorre otsitud kokku ligi 700 kilomeetri pikkusel teekonnal, sh suures osas rasketel soomaastikel öösel liikudes. Nõnda on kirja saanud 570 öösorri: see on umbes üks öösorripaar kilomeetrise teekonna kohta. Loendusi on tehtud liigile sobivaimates elupaikades: kuivades männikutes ja sooservametsades. Mujal on tema asustihedus eeldatavalt väiksem. Parimad ja suurimad öösorrialad on Lahemaa, Alam-Pedja, Luitemaa ja Suursoo-Leidissoo linnuala.

Öösorre käiakse linnualadel loendamas 15. juunist 15. juulini; läbi käiakse kõik alal asuvad öösorrile kohased elupaigad: okasmetsad, sooservad ja kuivad lageraialangid. Selleks liigutakse vaikselt ja sademeteta ilmaga soojadel öödel (temperatuur vähemalt 10 °C) eelkõige jalgsi mööda teid ja sihte või piki sooserva ning pannakse kirja kõik kuulnud ja/või nähtud isendid. Vaatlusandmeid tõlgendades arvestatakse, et öösorri laul kostab metsas vähemalt poole kilomeetri ja avatud maastikul koguni kuni kilomeetri kaugusele.

Millal öösorri vaadelda?

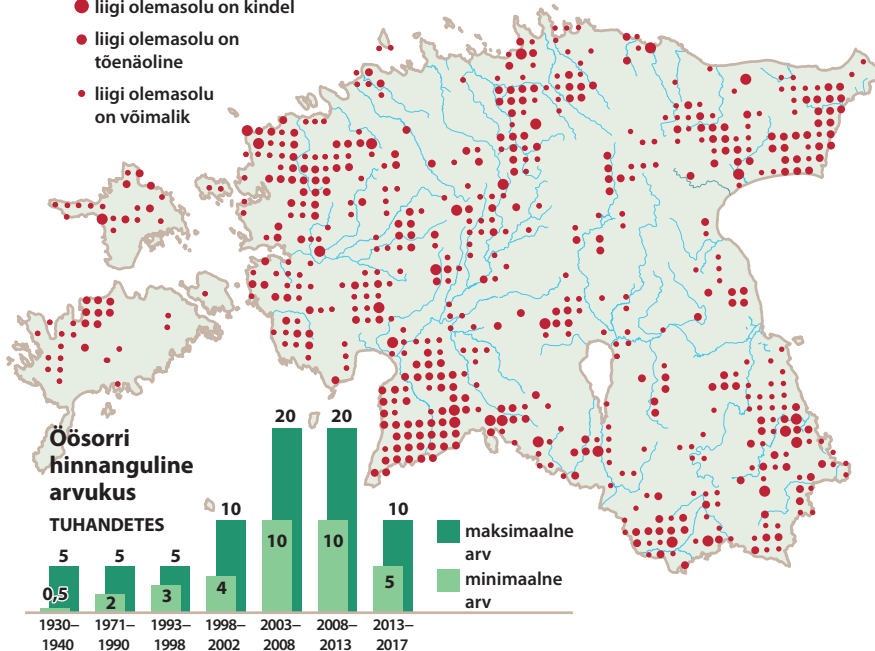
Parim aeg öösoriga lähemalt tutvuda on jaanipäevajärgsetel soojadel suveöödel, kui salapärase linnu lauljoru kõlab

rabamaastikel. Isegi kui ei õnnestu öösorri ennast näha, pakub öine loodus ja hääled suurepärase elamuse. Toremaid öösorriõhtuid!

Öösorri levik Eestis

Uue linnuatlase välitööde käigus hinnati enamikus ruutudes (ruudu suurus 25 km²) öösorri asustustiheduseks alla 40 paari 100 km² kohta. Selle põhjal on tõenäoliselt 1993. ja 1998. aastal liigi arvukust tegelikkusest väiksemaks ning 2008. ja eriti 2013. aastal suuremaks hinnatud [2]

- liigi olemasolu on kindel
- liigi olemasolu on tõenäoline
- liigi olemasolu on võimalik

partneriks võib ta valida ka uue isaslinnu.

Mitme pesakonna üleskasvatamine ühe pesitsushooaja jooksul on vajalik, sest röövluse või muude põhjuste tõttu hukkub keskmiselt 38–48% kurnadest [5]. Samas juba lennuvõimestunud öösorride elumus on 64–74% [11] ning öösorri eluiga on looduses keskmiselt 5,6 aastat [1].

Ohuks on kisklus, maastikumutused ja autoliiklus. Putuktoidulise maaspesitseva linnuna ohustab öösorri põhiliselt toidubaasi ja elupaikade kadumine ja kisklus. Eri uuringutega on tehtud kindlaks, et intensiivpõllumajanduse ja pestitsiidide kasutuse tõttu on järsult vähenenud üle 40% putukaliikide arvukus, kusjuures enim on mõjutatud liblikalised ja mardikalised – öösorri olulised toiduobjektid. Putukate globaalne biomass kahaneb aastas ligi 2,5% [8].

Peale toidubaasi mõjutavad maa kasutuse muutused otseselt öösorri sobilike elupaikade seisundit. Intensiivne metsaraie, suurte alade muutmine põllumajandusmaaks ja valglinnastumine on ohtu seadnud

Putuktoidulise maaspesitseva linnuna ohustab öösorri põhiliselt toidubaasi ja elupaikade kadumine ja kisklus.

paljud öösorri põlised elupaigad nii pesitsus- kui ka talvitusaladel.

Arvatavasti ohustab öösorre muude tegurite kõrval märkimisväärselt ka autoliiklus: teedelt leitakse üsna palju hukkunud isendeid. Ent teedelt on hukka saanud öösorre ka märksa lihtsam leida kui maastikult, sestap on liiklussurmade osakaalu keeruline hinnata.

Teedele meelitavad öösorre head toitumisolud: saakobjektide suurem arvukus ja avatud maastik, kus putukate siluetid on öötaeva taustal paremini näha. Maanteed on öösorridele mugavad puhkekohad, kust saagi tabamiseks sööstlende teha. Lähenevate autode tulede valgel jäävad linnud aga justkui hüpnotiseeritult paigale ega jõua õigel ajal põgeneda. ■

1. BirdLife International 2016. *Caprimulgus europaeus*. The IUCN Red List of Threatened Species 2016. Doi: 10.2305/IUCN.UK.2016-3.RLTS.T22689887A86103675.en.
2. Elts, Jaanus; Kuus, Andrus; Leibak, Eerik (kkstajad) 2018. Linnuatlas. Eesti haudelindude levik ja arvukus. Eesti ornitoloogiaühing, Tartu.
3. Hunter, Malcolm L. 1980. Vocalization during inhalation in a Nightjar. – *The Condor* 82 (1): 101–103. Doi: 10.2307/1366795.
4. Jackson, H. D.; Oatley, T. B. 2000. Food of the nightjars in Zimbabwe. – *Ostrich: Journal of African Ornithology* 71 (3–4): 404–407. Doi: 10.1080/00306525.2000.9639841
5. Lowe, Andrew et al 2014. Effect of human disturbance on long-term habitat use and breeding success of the European Nightjar, *Caprimulgus europaeus*. – *Avian Conservation and Ecology* 9 (2): 6. Doi: 10.5751/ACE-00690-090206.
6. Mäger, Mart 1994. Linnud rahva keeles ja meeles. Koolibri, Tallinn.
7. Norevik, Gabriel et al 2017. Migration strategies and annual space-use in an Afro-Palaearctic aerial insectivore – the European nightjar *Caprimulgus europaeus*. – *Journal of Avian Biology* 48: 738–747. Doi: 10.1111/jav.01071.
8. Sánchez-Bayo, Francisco; Wyckhuys, Kris A. G. 2019. Worldwide decline of the entomofauna: A review of its drivers. – *Biological Conservation* 232: 8–27. Doi: 10.1016/j.biocon.2019.01.020.
9. Sharps, Katrina et al 2015. Home-range size and habitat use of European Nightjars *Caprimulgus europaeus* nesting in a complex plantation-forest landscape. – *Ibis* 157: 260–272. Doi: 10.1111/ibi.12251.
10. Sierro, Antoine et al 2001. Habitat use and foraging ecology of the nightjar (*Caprimulgus europaeus*) in the Swiss Alps: towards a conservation scheme. – *Biological Conservation* 98: 325–331. Doi: 10.1016/S0006-3207(00)00175-0.
11. Silvano, Fabrizio; Boano, Giovanni 2012. Survival rates of adult European Nightjars *Caprimulgus europaeus* breeding in northwestern Italy. – *Ringing & Migration* 27 (1): 13–19. Doi: 10.1080/03078698.2012.691346.

Triin Leetmaa (1988) on harrastusornitoloog, Eesti ornitoloogiaühingu nõukogu ja öösorriaasta meeskonna liige. Tegeleb aktiivselt linnustiku seirete ja inventuuridega.

Renno Nellis (1982) on looduskaitsebioloog, Eesti ornitoloogiaühingu nõukogu ja öösorriaasta meeskonna liige. Peale linnukaitsetegvuse juhhib ornitoloogiaühinguse linnuseire ja metsalinnustiku projekte.

Aarne Tuule (1984) on vabakutseline ornitoloog, Eesti ornitoloogiaühingu nõukogu ja Kotkaklubi juhatusel liige, öösorriaasta vedaja. Röövlinnuentsiastina koordineerib muu hulgas kanakulli ja väike-konnakotka seiret Eestis.